

‘Holland groeit weêr! Holland bloeit weêr!’

Censuur in Nederland in de tijd van Napoleon

Rick Honings

Op 1 juli 1810 kwam er een einde aan de heerschappij van Lodewijk Napoleon, de ‘goede koning’, zoals hij tegenwoordig wel gekarakteriseerd wordt.¹ Lang had de Fransman niet op de troon gezeten, iets meer dan vier jaar. In die periode had hij evenwel de harten van de Nederlanders gestolen en was hij uitgegroeid tot een eigentijdse vader des vaderlands. Dat had onder meer te maken met zijn optreden bij rampen. Toen in Leiden in 1807 een schip vol buskruit ontplofte en de binnenstad in puin legde, haastte hij zich naar de stad en hielp bij de reddingswerkzaamheden, het troosten van de slachtoffers en het straffen van plundersaars. Dat deed hij ook toen in 1809 grote delen van Nederland overstromden.

Bovendien had hij wetenschap en cultuur bevorderd, door de stichting van een Koninklijk Museum in Amsterdam (de voorloper van het Rijksmuseum), een Koninklijk Instituut (de huidige KNAW) en de nog altijd bestaande Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Omdat hij goed Nederlands wilde leren, had hij de dichter Willem Bilderdijk tot zijn taaldocent benoemd. Lodewijk wilde een koning voor de Hollanders zijn en presenteerde zich als een nationale eenheidsfiguur. Dat werd hem niet in dank afgenomen door zijn broer Napoleon, die vond dat hij te weinig de Franse belangen diende. Daarom zette hij Lodewijk Napoleon af als koning en besloot hij Nederland bij Frankrijk in te lijven. Op 1 juli 1810 deed de koning afstand van de troon; acht dagen later werd Holland bij Frankrijk ingelijfd.

Inlijving en censuur

Na de annexatie brak voor Nederland een tijd vol beproevingen aan. Sinds de Tachtigjarige Oorlog was het niet meer van zijn vrijheid beroofd geweest. Nu moest het toelaten dat de Franse wetgeving ook hier werd ingevoerd. De naleving van het Continentaal Stelsel, dat alle handel met Engeland verbood, zorgde ervoor dat de economie terugliep; de handel overzee kwam grotendeels stil te liggen. De voedselprijzen stegen, het aantal armen nam toe. Charles Lebrun maakte als plaatsvervanger van Napoleon in Holland werk van de conscriptie (dienstplicht). Die werd in 1811 ingevoerd en leidde tot grote ontevredenheid.

Ook het literaire leven ondervond de gevolgen van de Franse inlijving. Het belangrijkste was dat er een systeem van preventieve censuur werd ingevoerd.² Dat hield in dat iedereen voorafgaand aan de publicatie toestemming moest krijgen. Daarnaast moest een boekverkoper een officiële vergunning, een ‘brevet’, aanvragen om te mogen publiceren. Ook het aantal drukkers in Nederland werd drastisch ingeperkt, om het risico op het verschijnen van ongewenste teksten beperkt te houden. Voor elke publicatie moest een verzoek worden ingediend bij de politieprefect, die vervolgens de lijst van aanvragen doorstuurde naar de Direction Générale de l’Imprimerie et de la Librairie te Parijs. Bij twijfel kreeg de uitgever het verzoek om het manuscript op te sturen, zodat een Nederlands-lezende censor de inhoud kon controleren. Als het werk gedrukt was, moest de boekverkoper vijf exemplaren doen toekomen aan de ‘Heere Prefect’, die er één zelf mocht houden en de overige vier ter controle naar Parijs opstuurde. De boekverkoper was daarnaast verplicht nog één exemplaar in te leveren bij de ‘Directie der Politie in Holland’.³

Vanzelfsprekend was het verboden iets te drukken dat nadeel kon toebrengen aan de ‘pligten der onderdanen jegens hunnen Souverein, en aan de belangen van den Staat’. De Haarlemse uitgever A.C. Kruseman, die later *De Fransche wetten op de Hollandsche drukpers, 1806 tot 1814* (1889) publiceerde, merkte op dat het Franse wantrouwen in deze jaren bizarre proporties aannam: ‘Geen schoolprent [mocht] ten geschenke gegeven, geen straatliedje, geen moordgeschiedenis mocht uitgevent worden voordat de politie zich verzekerd had dat er niets kwaads achter stak’.⁴

Het beroemdste voorbeeld van een Nederlandse auteur die met de censuur te maken kreeg, is Jan Frederik

Rijksdaalder van het Koninkrijk Holland, 1809, met beeltenis van Lodewijk Napoleon Bonaparte. Rijksmuseum, Amsterdam.

Jan Fredrik Helmers (1767-1813). Literatuurmuseum, Den Haag.

linkerpagina
Persiflage op de censuur. Censoren proberen op allerlei manieren een levensgroot boek van onwelgevallige passages te ontdoen. Rijksmuseum, Amsterdam.

Helmerts (1767-1813). Hij publiceerde in 1812 het dichtstuk *De Hollandsche natie*, waarmee hij wilde aantonen dat er geen roemrijker volk was dan het Nederlandse. In ruim drieduizend regels bejubelde hij alles waar Holland in het verleden groot in was geweest, zoals de zeevaart, wetenschap en literatuur, en de grote Nederlanders die daaraan hadden bijgedragen, zoals Michiel de Ruyter, Herman Boerhaave en Joost van den Vondel. Alleen de titel van het stuk was al een daad van verzet, omdat nu Nederland tot het Franse Rijk behoorde er geen sprake meer was van een Hollandse natie. De overmatige bewieroking van het eigen verleden en het onverholven nationalisme konden bovendien worden gelezen als een

oproep om in opstand te komen tegen de Fransen, net als eerder tegen de Spanjaarden.

Via Helmerts' uitgever werd het manuscript naar Parijs opgestuurd. De auteur kreeg de opdracht om meer dan tweehonderd regels te schrappen. Toen hij dat gedaan had, kreeg hij groen licht, maar nadat het gepubliceerd was, kregen de Fransen spijt: het had nooit uitgegeven mogen worden. Toen waren er echter al duizend exemplaren van verspreid. In februari 1813 klopte de politie op de deur van Helmerts' huis in Amsterdam om hem in hechtenis te nemen, maar de dichter bleek te zijn overleden. Hierdoor 'ontliep' hij gerechtelijke vervolging en groeide hij uit tot een bekende verzetsdichter.⁵

Willem Bilderdijk (1756-1831) geschilderd door Charles Howard Hodges in 1810. Rijksmuseum, Amsterdam.

'Hollands naam is weër hersteld!'

De censuur moet een enorme administratie hebben betekend en voor veel werk hebben gezorgd, niet alleen aan Franse maar ook aan Nederlandse kant. Indien een werk opgestuurd moest worden ter controle, diende er een kopie van te worden vervaardigd. In een tijd dat er nog geen kopieerapparaat bestond, was dat een enorme klus. Een vriend van de Haarlemse uitgever François Bohn vertelde hoe hij diens gezin vaak 'bezig vond met het overschrijven van de vertaling van den een of anderen roman'.⁶

Veel auteurs kregen te maken met de Franse restricties. De Leidse predikant Gerbrand Bruining schreef: 'Ik voor mij kon niet anders, dan mijne werkjes naar Parijs opzenden, en ze ter perse leggen, na dat ik ze welhaast, met weinige doorgeschrapte plaatsen, maar hier en daar een nuttig kruisje, terug bekomen had.'⁷ Willem Bilderdijk werd in 1811 gedwongen om passages van zijn verzetsdicht 'Afscheid' te schrappen. Dat werk had hij op 10 januari van dat jaar in de Amsterdamse afdeling van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen gedeclameerd. Dat was overigens niet zonder gevaar, want er slopen overal Franse spionnen rond. De geestdrift over Bilderdijks optreden was groot. Zijn collega Helmerts was zelfs zo enthousiast dat hij het manuscript van Bilderdijks dichtstuk te leen vroeg. Toen hij op 26 februari 1813 de laatste adem uitblies, had hij het nog altijd niet teruggegeven.⁸

In het dichtstuk kondigde Bilderdijk voor de zoveelste keer zijn eigen dood aan, al zou hij nog ruim twintig jaar blijven leven.⁹ Bijzonder was dat hij aan een politiek slot aan zijn jammerklachten toevoegde. De komst van Lodewijk Napoleon had zijn hoop doen oplaaien: 'Ik zag een morgenrood van nieuwen bloei ontloken!' Maar die opleving was slechts van korte duur geweest. Sinds het vertrek van de koning was Nederland veranderd in een poel van woestenij. Sombor riep Bilderdijk uit: 'Wat bleef my sinds dat uur, wat kon ik meer dan weenen! /

Titelprent bij Helmerts' *De Hollandsche natie* (1812).

Katharina Wilhelmina Schweickhardt, *Vrouwe Bilderdijk* (1776-1830). Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum', Leiden.

Portret van Katharina Wilhelmina Schweickhardt. Gipsen medaillon, ca. 1861.

De naam van 't Vaderland, van Holland, is geweest. / Zie daar mijn' laatsten snik; met dien geve ik den geest.'¹⁰ Hierop liet hij een lange stilte volgen.

Na deze onderbreking hervatte Bilderdijk zijn dichtstuk met de aankondiging van Nederlands herrijzenis. Het Franse keizerrijk had de macht nog in handen, maar zijn avond was nabij. De Hollandse driekleur mocht voorlopig zijn opgeborgen, ooit zou zij weer in volle glorie worden gehesen:

Wat verschijne,
Wat verdwijne,
't Hangt niet aan een los geval.
In 't voorleden
Ligt het heden;
In het nu, wat worden zal. [...]

Holland groeit weër!
Holland bloeit weër!
Hollands naam is weër hersteld!
Holland, uit zijn stof verzezen,
Zal op nieuw ons Holland wezen;
Stervend heb ik 't u gemeld!

Stervend zong ik,
Stervend wrong ik
Deze heilvoorspelling uit!
't Sterflot wenkt my;
Gy, herdenkt my
Als u 't juichensuur ontspruit!"

Het spreekt vanzelf dat Bilderdijk deze regels niet kon publiceren, al probeerde hij uit te leggen dat zijn werk niet anti-Frans bedoeld was. Naar eigen zeggen doelde hij op de positie van Nederland binnen het keizerrijk. Nederland zou weer tot leven komen als eenmaal de Engelsen verslagen zouden zijn.¹² Hij wist de censor niet te overtuigen. De bundel *Winterbloemen*, die hij in 1811 publiceerde, bevat dan ook slechts een ingekorte versie van het dichtstuk dat hier abrupt wordt afgebroken, gevolgd door streepjes en de mededeling 'Het vervolg hierna'. Dat zou pas na het vertrek van de Fransen verschijnen.

Een 'allerinfaamste diefstal'

Niet alleen Bilderdijk, ook zijn vrouw had last van de Franse censuur. In 1795 had Bilderdijk het land moeten verlaten, nadat hij, na de inval van de Fransen, in een vlammend rekest geweigerd had het nieuwe Bataafse bewind te erkennen. Zijn vrouw en kinderen had hij in Nederland achtergelaten. In Engeland was hij verliefd

Willem Bilderdijk in Leiden

De dichter Willem Bilderdijk heeft zijn leven lang een bijzondere relatie gehad met de stad Leiden. Hij studeerde er tussen 1780 en 1782 rechten, en woonde er daarna op verschillende momenten in zijn leven. Toen hij in 1806 terugkeerde uit een jarenlange ballingschap in Engeland en Duitsland reisde hij direct naar Leiden toe. Daar was hij een jaar later getuige van buskruitramp van 12 januari 1807. Tussen 1817 en 1827 woonde hij er voor het laatst. In die periode gaf hij als privaattoespreker collages aan huis en wist hij een groepje studenten voor zijn cultuurkritische opvattingen te winnen, van wie Isaac de Costa de bekendste is. Zowel op zijn woning op het Rapenburg (nummer 37) en dat aan de Oude Singel (nummer 86), is een gedenksteen aangebracht. Toen hij in 1827 afscheid nam van de Sleutelstad en naar Haarlem verhuisde, schreef hij het gedicht *Afscheid aan Leyden*, met de slotstrofe:

Doch gy, ô Leyden, bloem der steden;
Neem dit vaarwel des Grijzaarts aan!
Herdenkt gy me, ô herdenkt dit heden,
En zeg: Hy is ter dood gegaan. –
Blijmoedig des! Ja, 'k ga blijmoedig:
De weg des grafs zij zacht of bloedig,
De doodvljm boort ook heen door 't dons.
Vaarwel; en, blijft er van mijn zangen
Nog iets in uwen luchtkring hangen,
Zeg dan: HY LIET ZIJN HART BY ONS.

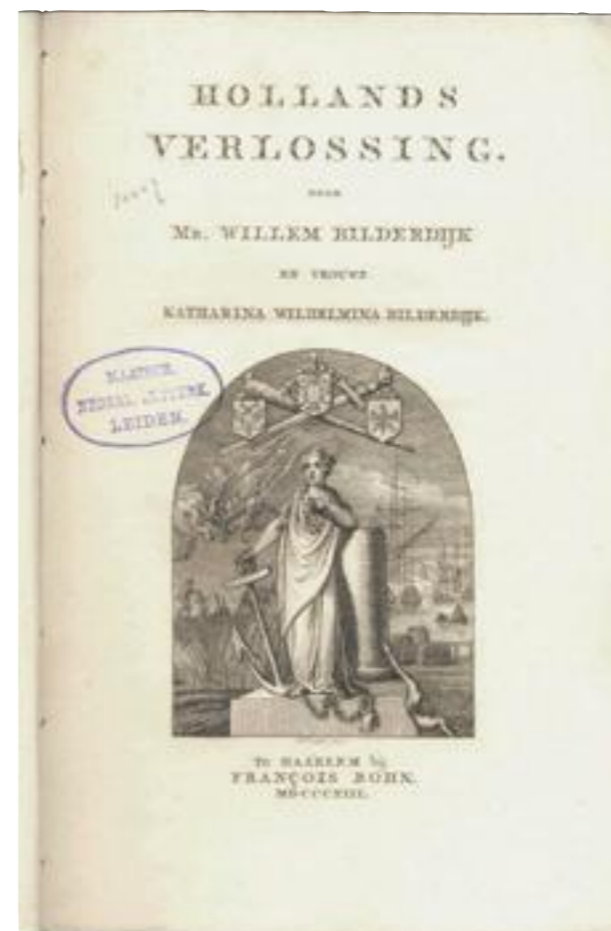
geworden op de twintig jaar jongere Katharina Wilhelmina Schweickhardt, die hij sinds 1797 als zijn vrouw beschouwde. Zij was een getalenteerde dichteres, die geroemd werd door tijdgenoten, al lukte het haar tijdens haar leven niet om uit de schaduw van haar echtgenoot te stappen. De laatste jaren is er sprake van een herwaardering van haar werk in de literatuurgeschiedenis.

In juli 1813 was Bilderdijk op zoek naar een uitgever voor de poëzie van zijn echtgenote. Dankzij bemiddeling van zijn vriend Hendrik Willem Tydeman, hoogleraar in de rechtsgeleerdheid te Leiden, kwam hij in contact met de Leidse firma A. en J. Honkoop. Die bood Vrouwe Bilderdijk 120 gulden voor tien vellen poëzie. Dat vond Bilderdijk lang niet slecht, maar hij wilde nog het aanbod van Johannes Immerzeel afwachten. Daarop begon Honkoop te mopperen. Vanwege de censuur wilde hij spoedig uitsluitel krijgen, want de uitgave van de gedichten zou veel tijd kosten: 'Hij maalt nu reeds, dat als 't nog naar Parijs moest (dat ik evenwel niet denk) 't werk dit jaar niet meer kon uitkomen.'¹³

De dichter koos er toch voor om het werk van zijn vrouw bij Honkoop uit te geven. Een paar dagen later besprak hij allerlei praktische zaken met betrekking tot de uitgave, zoals het titelvignet. Mogelijk vanwege Bilderdijks gedicht 'Afscheid' wilden de Fransen het zekere voor het onzekere nemen, want het werk moest naar Parijs worden opgestuurd. Daarom vroeg Honkoop om het manuscript; hij wilde haast maken met de uitgave.

In 2016 werd er ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde een beeldje van Bilderdijk onthuld in het Academiegebouw van de Leidse Universiteit.

Het is dan ook niet geheel toevallig dat de Universiteitsbibliotheek Leiden een grote collectie Bilderdijkiana herbergt, onder meer uit het bezit van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Die bestaat uit oude drukken, manuscripten, originele brieven, tekeningen, prenten, en nog veel meer. In 2006 verzorgde Rick Honings de catalogus *'Ô bloem der steden'. Bilderdijk en Leiden* bij de gelijknamige tentoonstelling in de UB Leiden. In 2018 heeft de Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum', die eveneens een grote verzameling Bilderdijkiana beheert (die jarenlang bewaard werd in de Bijzondere Collecties van de Vrije Universiteit Amsterdam), besloten om haar Bilderdijk-collectie in langdurig bruikleen te geven aan de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. De Vereniging heeft de status van een werkgroep binnen de Maatschappij verkregen. Behalve nog meer oude drukken, originele manuscripten, brieven en tekeningen bevat deze collectie ook tal van bijzondere voorwerpen, zoals een door de dichter zelfgeschilderd medaillon met afbeelding van zijn rechteroog, Bilderdijks dodenmasker (met resten van zijn wenkbrauwen), een afgietsel van zijn hand, en haarlokken. Door de samenvoeging van deze twee collecties bevindt zich in de UB Leiden nu de grootste Bilderdijk-collectie ter wereld.

Willem Bilderdijk & Katharina Wilhelmina Bilderdijk, *Hollands verlossing*. 2 dln. Haarlem 1813-1814.

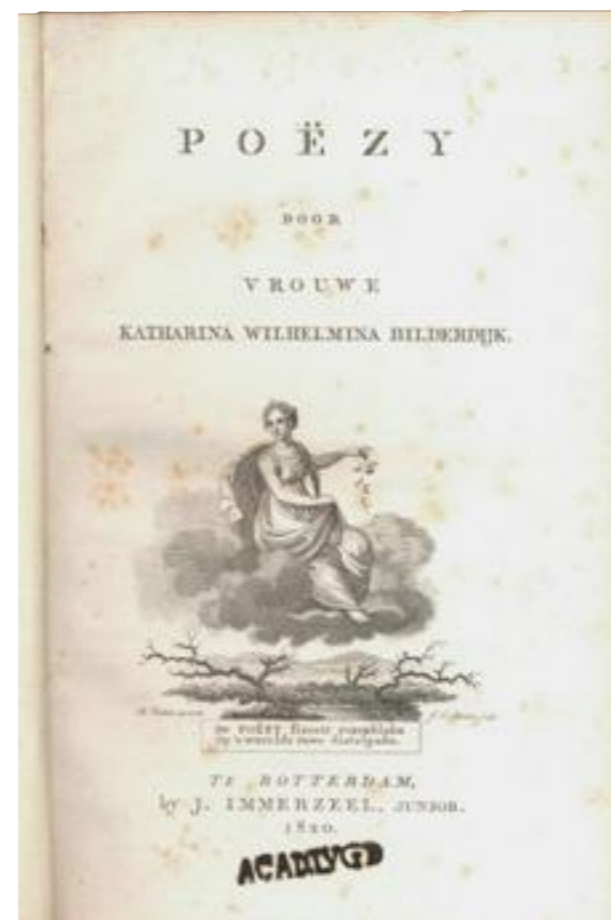
Bilderdijk vond dat maar 'gekheid' en hij was niet van plan het originele manuscript uit handen 'te geven om naar Parijs te gaan'. Als er een kopie gemaakt diende te worden, moest men hem daar niet mee lastigvallen: '[Ik] weet daar zoo haast geen afschriften van te maken of te doen maken.' Honkoop moest er zelf maar voor zorgen. Daarna werd het even stil in hun briefwisseling, maar op 24 augustus 1813 stuurde Bilderdijk het manuscript vanuit Amsterdam, waar hij op dat moment woonde, per 'pakschuit' naar Honkoop in Leiden. In september bleek Honkoop de verzen te hebben ontvangen en het 'declaratoir' naar Parijs te hebben gezonden, zodat hij nu 'met smerte' op bericht wachtte. Eind oktober was er nog altijd geen nieuws. Bilderdijk schreef aan Tydeman: 'Mijne vrouw wordt ongeduldig over Honkoop. Kunt ge haar ook iets geruststellends mededeelen?'¹⁴

Die geruststelling kwam er niet. In november was er nog altijd geen bericht. Het enige wat Tydeman kon sturen was een contract, dat door Honkoop opgesteld was en waarvan hij mevrouw verzocht het te ondertekenen: 'Voorts blijft hij er bij: de Gedichten zijn naar Parijs ter censure opgevraagd en nog niet terug. Hij kan dus niet beginnen te drukken, dus ook nog niet betalen.' In dezelfde brief sprak Tydeman zijn vrees uit dat Honkoop – uit gemakzucht? Om haast te maken? – geen kopie had laten maken, maar het originele manuscript van de gedichten naar Parijs gestuurd had. Het was nog maar de vraag of ze ooit terug zouden komen. Bilderdijk kon het niet geloven. Op 8 december schreef hij Tydeman: 'Het zou er fraai uitzien, zoo de verzen van mijne vrouw in Parijs zaten en Honkoop daarom niet drukken kon: want dit zou onderstellen, dat hij de oorspronkelijke verzonden had zonder daar afschriften van te houden. En hoe zou hij dit goedmaken of vergoeden? Zoo stupide kan ik hem echter niet onderstellen.'¹⁵

Een paar weken later bleek dat Tydemans vermoeden bewaarheid werd: Honkoop kon de verzen niet drukken en het honorarium niet betalen, omdat hij ze 'ongekopieerd naar Parijs opgezonden' had en nog altijd niet retour ontvangen had. Tegenover Tydeman, die hem had opgezocht om voor Bilderdijk te bemiddelen, verdedigde de uitgever zich met de woorden: 'Dit had hij altijd, dit had ieder gedaan, had nimmer eenige hinder gegeven, deze catastrophe was niet te voorzien geweest. Men kon niet alles laten kopyeren. De Auteur hield immers altijd, althans een brouillon [kladversie] van zijn werk etc.'¹⁶

Wat het volgens Bilderdijk belachelijk maakte, was dat Honkoop inmiddels in de krant al geadverteerd had voor het werk. Inderdaad meldde hij in de *Leydse courant* van 8 december 1813 dat de *Gedichten van Vrouwe K.W. Bilderdijk*, met een titelvignet van Reinier Vinkeles, inmiddels van de pers waren gerold en 'alomme te bekomen' waren. Volgens Tydeman had Honkoop beloofd dat hij Bilderdijk zou schrijven, maar dat was nog niet gebeurd: 'Hij moet dus aan gepord, genoopt, gedrongen worden.' Tydeman adviseerde Bilderdijk om Honkoop per brief op te dragen het bedrag van 140 gulden 'onverwijld te doen betalen'. Met die brief zou Tydeman vervolgens een 'knop Advocaat, die 't gaarn gratis doen zou' in de arm nemen, zodat Honkoop de pogingen om de papieren uit Parijs terug te krijgen wat serieuzer zou nemen.¹⁷ Bilderdijk had zelf tussen 1780 en 1782 in Leiden rechten gestudeerd en nadien jarenlang in Den Haag als advocaat gewerkt, maar had niet de kracht om dit zelf op te lossen.

Willem Bilderdijk & Katharina Wilhelmina Bilderdijk, *Hollands verlossing*. 2 dln. Haarlem 1813-1814.

Bilderdijk was wanhopig. Dat is ook wel te begrijpen, als men bedenkt dat hij sinds het vertrek van Lodewijk Napoleon zijn jaarlijkse toelage kwijt was, waardoor zijn gezin en hij in financiële nood verkeerde. Aan Tydeman schreef hij begin 1814 over de kwestie: 'Zijn de stukken weg, zoo is het verlies onherstelbaar, en ik duizel op 't denkbeeld.' Het was voor zijn gevoel erger dan toen hij in 1795 gedwongen was het land te verlaten, en allerlei papieren had moeten achterlaten. Honkoops 'roeklooze daad' stemde hem somber: 'Zijn ze weg, 't is de zwaarste slag die ons (buiten verlies van eigen bloed) over kon komen, en nooit te vergoeden.' Bitter merkte hij op dat

Gedenkordjes met regels uit het gedicht 'Afscheid' van Willem Bilderdijk, uitgebracht door N.B. Plateelbakkerij Zuid-Holland, Gouda, 1945. Particuliere collectie.

altijd alles mislukte: 'Dit is de geheele Historie mijns levens.'⁸ Het was nog een geluk dat zijn echtgenote slechts de helft van haar poëzie aan Honkoop had overgedragen, maar voor Bilderdijk was de maat vol: 'Zulk een overgegeven schelmstuk als het zijne, wordt zoo niet afgedaan. Dit is de allerinfaamste diefstal die ooit gepleegd is.'⁹

Tydeman schreef in februari 1814 aan Bilderdijk dat hij bereid was om zijn connecties te gebruiken om de bundel 'midden door de vijandelijke legers en betrekkingen heen te Parijs op te sporen en te doen uitleveren'. In oktober 1815 – inmiddels was de Slag bij Waterloo gestreden en Napoleon naar Sint-Helena verbannen – was het manuscript nog altijd niet terug.²⁰ Hoe het is afgelopen, weten we niet precies. Volgens Kruseman kwam de kopij uiteindelijk 'goed terecht'.²¹ Maar het lijkt erop dat de bundel verloren is gegaan.²² Dat blijkt wel uit een brief die Bilderdijk op 7 mei aan Johannes Immerzeel stuurde:

Maar à propos van Honkoop! – In den aanvang van het jaar 1813 bood hy, door tusschenkomst van Prof. Tydeman aan, een bondel verzen van mijne vrouw uit te geven, en ik vertrouwde hem de verzen en een schets van een vignet; na welke laatste hy door Vinkeles een lief teekeningetje heeft doen maken. De verzen had hy de bêtise [de stupiditeit] van in *originali* naar Parijs op te zenden, waar zy weggeraakt en ondanks alle reclamen van verschillende kanten gedaan, weggebleven zijn, zonder dat er eenig afschrift van gehouden was; maar het teekeningetje zal hy zeker nog hebben.²³

Enigszins eufemistisch merkte Bilderdijk op dat dit voorval hem 'niet veel byzondere goedwilligheid' ten aanzien van Honkoop had ingeboezemd. Daarom verscheen de bundel Poëzij van Vrouwe Katharina Wilhelmina Bilderdijk in 1820 niet bij Honkoop maar bij Immerzeel. Die laatste had, op verzoek van Bilderdijk, de in 1813 door Vinkeles gemaakte tekening weten te verwerven, die hij nu voor de titelpagina van zijn uitgave gebruikte.²⁴ Daarop was de dichtkunst als een godin afgebeeld, zittend op een wolk, die rozen strooit. Het onderschrift had niet toepasselijker kunnen zijn: 'De POËZY strooit rozenblaân / Op 's warelds ruwe distelpaân.' Door de fout van Honkoop had de uitgave van Vrouwe Bilderdijks gedichten zeven jaar op zich laten wachten. Wat zou er met het oorspronkelijke manuscript gebeurd zijn? Het zou een zoektocht in de Parijse archieven vergen om die vraag te beantwoorden.

Betere tijden

Na de ondergang van Napoleon en het vertrek van de Fransen uit Nederland eind 1813 brak voor de literatuur weer een gunstiger tijdperk aan. Op 24 januari 1814 werden alle Franse wetten die van negatieve invloed waren geweest op het uitgeverijwezen afgeschaft. In het nieuwe koninkrijk zou vrijheid van drukpers heersen; censuur achtte men 'strijdig met de liberale denkwijze waarop elk regtgeaard Nederlander den hoogsten prijs stelt'.²⁵ Samen met zijn vrouw publiceerde Bilderdijk na het vertrek van de Fransen *Hollands verlossing* (1813-1814). Daarin uitten de twee echtelieden hun vreugde over het

Nationaal ontbijtlaken, waarop de regels uit Bilderdijks gedicht 'Afscheid' zijn aangebracht. Rijksmuseum, Amsterdam.

Rijmprent met regels uit het dichtstuk 'Afscheid' van Bilderdijk, 1945.

feit dat er een einde was gekomen aan de dictatuur. In de woorden van Vrouwe Bilderdijk:

Triumf, uw haardsteên zijn heroverd!
Uw moed verwint de dwinglandy!
Het dwangjuk is als weggetooverd!
Triumf! uw erfgoed is heroverd!
En 't dierbaar Holland is weêr vrij!²⁶

Eindelijk kon Bilderdijk nu de volledige versie van zijn door de censuur geknotte 'Afscheid' uitgeven, inclusief de regels over het weer groeiende en bloeiende Holland, die een canonieke status verwierven. Pas nadat Busken Huet en later de Tachtigers Bilderdijk als dichter van zijn voetstuk hadden gestoten, verdwenen ze langzaam uit het culturele geheugen van de Nederlanders. Toen de vrijheid van Nederland opnieuw onder druk stond, tijdens de Duitse bezetting, werden ze evenwel nieuw leven ingeblazen. Dat blijkt onder andere uit het feit dat er in 1945 – toen Hollands naam voor de tweede maal hersteld was – fraaie wandbordjes met deze tekst werden vervaardigd. Ook op het Nationaal Ontbijtlaken dat ter gelegenheid van de Bevrijding verscheen, zijn Bilderdijks verzen aangebracht, al liet men de regel 'Stervend heb ik 't u gemeld' weg. Voor Bilderdijkaanse hypochondrie was nu geen plaats meer.

- 1 Friso Wielenga, *Geschiedenis van Nederland. Van de Opstand tot heden*. Amsterdam 2014³, p. 203.
- 2 Over literatuur en censuur in de Franse tijd zie Bart Verheijen, *Nederland onder Napoleon. Partijstrijd en natievorming 1801-1813*. Nijmegen 2017, hoofdstuk 8 ('De censuur onder het Keizerrijk'); Marita Mathijssen, 'Manuscriptkeuringen en boekverboden. Censuur rond de Franse tijd', in: Marita Mathijssen (red.), *Boeken onder druk. Censuur en pers-onvrijheid in Nederland sinds de boekdrukkunst*. Amsterdam 2011, p. 59-74.
- 3 Vergelijk Mathijssen 2011, o.c. (noot 2), p. 68; M. van Hattum, *Jan Fredrik Helmers (1767-1813). Leven en werk van een Amsterdamse wereldburger*. Amsterdam 1996, p. 119.
- 4 A.C. Kruseman, *De Fransche wetten op de Hollandsche drukpers, 1806 tot 1814*. Amsterdam 1889, p. 143-144.
- 5 Zie Rick Honings & Lotte Jensen, *Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in Nederland in de 18e en 19e eeuw*. Amsterdam 2019, p. 153-163 ('De verzetsdichter').
- 6 Kruseman, o.c. (noot 4), p. 131-132.
- 7 G. Bruining, *Herinneringen van G. Bruining met betrekking tot de omwentelingen in staat en kerk, gedurende zynen levensloop*. Dordrecht 1830, p. 389.
- 8 R.A. Kolléwijn, *Bilderdijk. Zijn leven en zijn werken*. Dl. 2. Amsterdam 1891, p. 8.
- 9 De hierna volgende alinea's in deze paragraaf zijn gebaseerd op en ontleend aan Rick Honings & Peter van Zonneveld, *De gefnuikte arend. Het leven van Willem Bilderdijk*. Amsterdam 2013, p. 304-306.
- 10 Willem Bilderdijk, *De dichtwerken* 9. Haarlem 1858, p. 114.
- 11 Bilderdijk, o.c. (noot 10), p. 117-118.

- 12 Voor deze interpretatie zie A. Kluyver, 'Bilderdijk's afscheid (1811)', *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 40 (1921), p. 129.
- 13 *Briefwisseling van Mr. W. Bilderdijk met de hoogleraren en mrs. M. en H. W. Tydeman, gedurende de jaren 1807 tot 1831*. 2 dln. Ed. H.W.T. Tydeman. Sneek 1866-1867, dl. 1, p. 413 en p. 417-418.
- 14 *Briefwisseling Bilderdijk, o.c.* (noot 13), dl. 1, p. 418, p. 420, p. 423 en p. 430.
- 15 *Briefwisseling Bilderdijk, o.c.* (noot 13), dl. 1, p. 435 en p. 441.
- 16 *Briefwisseling Bilderdijk, o.c.* (noot 13), dl. 1, p. 445.
- 17 *Briefwisseling Bilderdijk, o.c.* (noot 13), dl. 1, p. 445.
- 18 *Briefwisseling Bilderdijk, o.c.* (noot 13), dl. 2, p. 2-3.
- 19 *Briefwisseling Bilderdijk, o.c.* (noot 13), dl. 2, p. 138.
- 20 *Briefwisseling Bilderdijk, o.c.* (noot 13), dl. 2, p. 6 en p.130.
- 21 Kruseman o.c. (noot 4), p. 132.
- 22 Vergelijk Ellen Krol, "'De zedige viool, die schittert, maar in 't duister.'" Vrouwe Bilderdijk's bundel Poëzy (1820)', *Het Bilderdijk-Museum* 22 (2005), p. 27.
- 23 Brief van W. Bilderdijk aan J. Immerzeel, 7 mei 1820. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, 133 C11. Met dank aan Marinus van Hattum, die mij op deze passage in Bilderdijks correspondentie wees.
- 24 Idem.
- 25 A.C. Kruseman, *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel gedurende de halve eeuw 1830-1880*. Dl. 1. Amsterdam 1886-1887, p. 101.
- 26 *De dichtwerken van vrouwe Katharina Wilhelmina Bilderdijk*. Dl. 3. Haarlem 1860, p. 28.